

Naar vazen kijken, op gepaste afstand.

Rob van Gerwen, Ph.D.

23 september 2007

In kunstmusea treft men wel vaker gebruiksvoorwerpen en design aan. Het is wat provinciaal om te vragen of dat gepast is. Design staat er in een museum om *als* design bewonderd te worden, dat wil zeggen, als gebruiksvoorwerpen die speciaal mooi of alleen maar apart of typisch zijn, of die qua uiterlijk iets zeggen over de stijl van hun tijd—maar het zijn toch allereerst gebruiksvoorwerpen. Musea hebben ook een bewaar- en een kennisfunctie en dus bewaren ze design. Kijkers begrijpen dat snel genoeg. Tontoongesteld design doet echter niet langer waar het voor gemaakt is: men drinkt geen thee meer uit de kopjes, draagt de kroontjes niet meer, zit niet meer op de stoelen, etc. *Kunst* wordt in een museum echter niet alleen maar bewaard en gedocumenteerd, maar wordt ook zodanig getoond dat het kan doen waar het voor gemaakt is: mensen aanspreken.

Marieke van Diemen plaatste oude vazen uit Duitsland op een aantal rekken, in een museum—is dat design, verschilt dit van een uitstalling in een warenhuis? Als verwarde bezoeker is men wellicht geneigd de titels en uitleg van het werk ter harte te nemen, maar wie kunst van belang acht mag met zo'n journalistieke benadering geen genoegen nemen. Men moet zich deze vragen serieus stellen. Ik zal u meenemen met mijn poging om het verschil te duiden tussen die vazen hier en in een warenhuis. Het verschil zit hem volgens mij in ons gevoel voor wat de gepaste afstand is om ze te bekijken, een gevoel dat ons van nature bekend is in onze omgang met mensen, in de manier waarop wij naar mensen kijken.

In het warenhuis overweegt u of ze op uw schoorsteenmantel staan, of er bloemen in moeten (of kunnen), of ze in de stijl zijn die u belieft, enz. In de zalen waar u zo dadelijk heen gaat, zult u zich met andere dingen bezighouden. Ik meen dat kunst begrepen moet worden in termen van hoe we mensen en hun gelaatsexpressies bejegenen.¹ Maar mijn overwegingen nu zijn uiteraard ook ingegeven door de aard van dit werk, dat zich niet lijkt te

---

¹ In van Gerwen 2006; van Gerwen 2007 heb ik betoogd dat gelaatsexpressie de antropologische fundering voor kunst vormt.

Figuur 1: *Marjke van Diemen, Vazen, 2007 (Foto: Bob Goedewaagen)*

gedragen op een manier die we van gevestigde kunstwerken kennen. Bij een schilderij weten we wat er van ons kijkers verlangd wordt, maar bij een rek vazen?

Ik geef daarom een volgende vraag: is het mogelijk om vazen op een impertinente manier te bekijken? Kan men vazen beledigen door verkeerd te kijken? Is er een gepaste afstand? Als men naar mensen kijkt, is dit soort vragen zeer relevant. Ja, er zijn impertinente manieren om naar mensen te kijken: men kan ze aanstaren en dat beledigt hen, men kan ze bespieden en daarmee doet men inbreuk op hun privacy, of “voyeren” en daarmee dringt men zichzelf ongeoorloofd op—door te kijken.² En mensen laten zich altijd tot op zekere hoogte zien; ook dat begrijpen we het best via de afwijkingen: exhibitionisten overschrijden van de zijde van de bekekene ons gevoel van de juiste afstand. Er komt tussen mensen normaliter altijd een moment waarop men zijn blik afwendt, en een andere kant opkijkt.

Dat we mensen niet moeten aanstaren is geen wet van Meden en Perzen en onze behoefte aan afstand is evenmin te meten, noch met een meetlint noch met een stopwatch: zo van: twee seconden en wie langer kijkt gaat de fout in. Nee dus; het is een kwestie van aanvoelen. De ander voelt ogenblikkelijk aan wanneer iemand te lang kijkt en de kijker zelf weet het ook donders goed. We gaan zo met elkaar om. Het komt weliswaar van nature, maar het luistert ontzettend nauw.³

² Kijken is een doen, een handeling. ³ Uiteraard zijn er hierbij persoonlijke en culturele variaties, maar “binnen de groep” zullen de gevoelens tamelijk eenduidig—en onbespreekbaar—zijn.

Ons gevoel voor gepaste afstand is evenmin onveranderlijk. Als iemand zijn GSM opneemt verdwijnt het onmiddellijk! Wie over een GSM in gesprek is, is met zijn persoon elders, ook al is zijn lichaam nog steeds hier. Probeert u het op uw gemak maar eens uit: nu kan men het lichaam ineens uitgebreid observeren. De ander zal er niet om malen. Het hangt dus niet alleen van lichamelijke aanwezigheid af, maar van een geestelijke, persoonlijke aanwezigheid. Ook omgekeerd meent degene die een GSM-gesprek voert dat hij nu u van top tot teen kan observeren en als u hem een gekwetste blik toewendt zal hij zijn blik wat afwezigjes afwenden: alsof hij er toch niets aan kan doen dat u zich daar precies in zijn blikveld bevindt.

Bestaat er ook zo'n gepaste afstand voor de dingen? Ik geloof inderdaad dat het mogelijk is om vazen op een impertinente manier te bekijken. Eén ding bedoel ik daar niet meer, uiteraard: men kan moeilijk inbreuk doen op hun privacy, want die hebben ze niet, daar zit het hem niet in. Die gepaste afstand heeft alleen met de kijker te maken, niet met het ding zelf—zo komt het mij althans toe, op het eerste gezicht, dan. Vazen zijn echter artefacten, mensendingen en in hun aard ligt weer wel iets menselijks besloten dat het wellicht verdient om gerespecteerd te worden en vanaf een bepaalde afstand en met een gepaste intensiteit bekeken te worden. Wie al te snel oordeelt dat deze vazen lelijk zijn en banaal, schoffeert de maker, de eigenaar—en de vazen ook? Dit zijn zulke lastige kwesties dat we ze uit handen hebben gegeven aan de kunst.

Kun je vazen ongepast aanstaren? De vraag moet veeleer zijn: zie je ze wel als je ze aanstaart? Ik denk het niet. Maar ik kan u niet de maten van de gepaste blik geven: 2 meter afstand, niet langer dan 12 seconden? Onzin. Zo ligt het niet. Daarom deze tweede vergelijking.

Mijn rij-instructeur zei altijd: als je te dichtbij kijkt, rij je zo ergens tegenaan; kijk je te ver af, dan ook. Je blik moet ergens in het midden hangen: niet te dichtbij want dan verlies je je gevoel van richting, en niet te ver af want dan mis je de obstakels op je weg. De grootste uitdaging van de rij-leerling is die gepaste afstand te herkennen (en tot een automatisme te maken).

U zult dadelijk Susanne van Els aanhoren die op altviool zal improviseren op een werk van Marieke van Diemen, Gedicht. Vormen de vazen een partituur? Zeker niet één die op conventionele manier regelt welke noten wanneer moeten klinken en hoe lang. Susanne zal improviseren. Maar wat is dat? En wat heeft het te maken met de vazen? Het is aan Susanne om dat verband te leggen, maar het zal er niet om gaan of u dat verband één op één kunt reconstrueren. Waar het om zal gaan is dat een kunstenaar die met heel andere middelen werkt, met muziek, zich in haar muziek tot de vazen zal proberen te verhouden. Ik zeg 'proberen', want hoe weten we of ze zal slagen,

(a) (Foto: Bob Goedewaagen)

(b) *Fifties* (Foto: Marieke van Diemen)

Figuur 2: *Marieke van Diemen: Vazen, 2007*

en hoe stellen we dat vast? Wel, net zomin als dat we bij voorbaat weten of we er zelf in gaan slagen om de juiste afstand tot de vazen te vinden. En of het lukt hangt van veel af. Van de kwaliteit van de installatie van Marieke van Diemen, even goed als van de kwaliteit van het spel en de interpretatie van Susanne van Els. Één ding is zeker: terwijl u naar de musici luistert, na Susanne zal ook Jan-Willem van der Ham zich met een altsaxofoon, tot de vazen proberen te verhouden— Één ding is zeker: terwijl u naar de musici luistert verhoudt ook u zich tot de vazen. U zoekt de gepaste afstand tot de vazen, maar even goed ook tot de musici. Van het overzicht naar de details en weer terug, van de klanken, naar de vazen, van de vazen naar de dragers, van al die dingen naar de gebruikelijke betekenissen daar weer van, en weer terug naar de klanken en de vazen.⁴

Dansen voor de rekken, zullen we. Dat klinkt eenvoudiger dan het is. En als u uw draai gevonden hebt, kunt u ook nog gaan nadenken over het leven dat deze objecten al leidden voordat Van Diemen ze hier plaatste. Pas nu zijn we eraan toe ons af te vragen wat de betekenis is van dit werk, de interpretatie, wat ik hierboven de journalistieke benadering noemde. De kunstenaar plaatste de vazen niet op een voetstuk, maar op weer andere dragers. Draggers op dragers, op dragers. Wat betekent het voor een ding om een drager te zijn voor iets anders? De kunstenaar vraagt het—u kijkt en

⁴ Een hermeneutische cirkel van het zuiverste water.

ziet het. U ziet de vormen, de kleuren, de verhoudingen, de verschillen en de gelijkenissen, de stijlen. U denkt terug aan rommelmarkten, aan grootouders, wellicht, aan andere tijden.

Ik wil alleen nog zeggen dat u niet moet vergeten dat dit heel niet speciaal is in de kunstpraktijk. Het vergaat ons net zo wanneer we naar een Rembrandt zelfportret kijken: van de afbeelding naar de verf en terug: van het materiaal op het doek en de dikte van de klodders en de strepen, naar dat wat we daar in zien, en terug. Wie alleen naar het ene kijkt en het andere verwaarloost, kijkt niet naar kunst, niet met de juiste zin voor afstand. Het luistert nauw bij kunst, net zo nauw als bij mensen, maar toch anders. Ik wens u (en ook mijzelf) een genoeglijke kennismaking toe met de spannende pogingen—zowel van uzelf als van de musici en van Marieke van Diemen om vazen met het gepaste gevoel voor afstand te bejegenen.

Utrecht, 23 september 2007

VERWIJZINGEN

van Gerwen, Rob. 2006. The Metaphysics of Expression. *Bremen, Art & Metaphysics* May 18–21, 2006:paper presentation.

———. 2007. Inertie hoort bij Kunst als de Dood bij het Leven. *Kabinet*.